

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԻՆՁՈՒ ՆԱԲԵԿԱՅԻ ՄԸ ԶՈՒՆԻՆԻՔ՝ ԱՅՍՈՐ

Բ.

Նիւթապաշտիկ այս զգացումները եթէ ուրիշ ժողովուրդները կ'ընեն անտարբեր և բռնի՝ ոգեղէն իրականութիւններու նկատմամբ, մեզ կը վերածեն յուսահատ և նկուն խեղճներու, վասնզի մենք կորսնցուցած ենք այն բոլորը, հայրենիք, տնտեսական, պետութիւն, որոնք կրնային մեր միւլթաբանքն ու փրկութիւնը ըլլալ և վիճակակից ընել մեզ բախտաւոր ժողովուրդներու: Անշուշտ մեծ և անփոխարինելի է վերոյիշեալ պաշտպան սուրբերու դերը, սակայն առանց անոնց ալ ժողովուրդները դեռ կրնան զգալ իրենց միութիւնը և մղել գոյութեան կոխը: Հարունակելու համար մնալ իրենց արժէքի և մեծութեան թափերուն վրայ:

Ժողովուրդի մը կեանքին սկզբունքը և իր ոյժին և մեծութեան գաղտնիքը նիւթականը է և պիտի չըլլայ երբեք. ժողովուրդները չեն մեռնիր իրենց ֆիզիքական վերքերէն, այլ հոգեկան: Հերոսական վառքին մէջն ալ սխալ է դիտել մեծութիւնը ազգերու, եթէ նոյնիսկ ան չիմուած ըլլայ այն ազնիւ գուպարներէն, որոնք ժողովուրդի մը ինքնապաշտպանութեան և ազատութեան անառիկ իղձը կը կերպարեն: Ու մի՛ զարմանաք եթէ ըսեմ թէ ազգի մը մտաւոր ձիրքերն ալ տակաւին բաւական չեն զայն մեծ ընծայելու: Գիտութիւնը, արուեստը և իմաստասիրութիւնը ժողովուրդներու, չեն կրնար ընել զինք կենսունակ և գոյ, եթէ չեն գաղտնակաւ իր բարոյական կարողութիւններուն հետ: Ոչ մէկ ժողովուրդ՝ պատմութեան մէջ, չէ եղած իր մտաւոր և հոգեկան յատկութիւններով այնքան բեղուն՝ քան հին յոյները. բայց անոնք չեն դան այն՝ ինչ որ պատմութիւնը կ'սպասէր որ ըլլային, վասնզի անոնց մօտ միտքն ու հոգին մնացին իրարու միշտ անհաւասար, աւելի հետամուտ եղան մշակելու գեղեցիկը՝ քան բարին: Ժողովուրդի մը մեծութեան և տեականացման գաղտնիքը, փաստը, կը կայանայ այն հրաշքին մէջ, զոր

ան կ'ընծայէ ոգեկան արժէքներուն: Իզուր է որ ըսուած է, մարդուն արժէքը իր միտք մը ըլլալէն աւելի՝ սիրտ մը ըլլալուն մէջ է. «Մեծ մտածումները սիրտէն կը բխին»: Եթէ մտքին կարողութիւնները յարգանքով չգիմաւորեն ոգին և ոգեղէնը, կը զստածին: Աննպատակ գաղափարներ, նողկալի երեակայութիւններ և անպարկեշտ տեսութիւններ վայելքի և եսասիրութեան ի խընդիր, միշտ զուրկ պիտի մնան վսեմին և իրական մեծութեան հրաշքներէն:

Ժողովուրդներ և անհատներ երբ իրենց ներկային մէջ չեն բերեր այս իրողութիւնները, կը մնան դուրս ներկայէն, հետեալ բար անցեալապաշտ: Մենք կը տառապինք այսօր գիտակցութեան տազնապէ մը իրրարդիւնք մեր ժողովրդի արկածահարութեան: Այդ արկածին պատճառաւ մեր ժողովուրդին բնութիւնը ներկայ է իր մէջ ամբողջութեամբ: Շատ բան ալլափոխուած է մեր ներսն ու մեր շուրջը, աւելին՝ հայ հոգին՝ իր խաչելութեան ճամբաներուն, փոխան զօրանալու, նուաղած ու բեկուած է. ահա տարբերութիւնը երէկուան և այսօրուան հայուն՝ և այս՝ աւելի տխուր է մեզի պարտադրուած սպանդէն: Անոր համար այսօրուան մեր ժողովուրդին օտար կը մնան պատմութեան մէջ իրականացած իր պապերուն առաքինութիւնները: Որքա՛ն բան պիտի աւելնար մեր մէջ, եթէ մենք ունենայինք գիտակցութիւնը, ներկայութիւնը և մասնակցութիւնը մեր անցեալին, իր ներկային մէջ ամբողջ ընելու համար հայ Սփիւռքը:

Ազգերու կեանքին մէջ յաճախողէպ են այս կարգի աղէտներ, մահացումներ, սակայն վտանգը կը մեծնայ, երբ անոր կը յաջորդէ անզգածութիւն և անգիտակցութիւն: Բնական մահն է այս, ոչ ոք կրնայ զայն արգիլել, եթէ հոգեկան նոր ուժեր չբխին իր ընդերքներէն ու չվերընծիւղեն զինք բողբոջ առ բողբոջ և ոստ առ ոստ:

Մեր իւրաքանչիւրի հոգիին մէջ այսօր ճակատագրապաշտութիւն մը կայ, և ժողովուրդի մը ճակատագրապաշտութիւնը իր պատմութեան մեռած մասն է: Այս զգացումն է պատճառ որ մեր ժողովուրդը կը սպասէ ինքզինքին, առանց ինքզինքը յայտնաբերելու ճիգին, ինքզինքը ճանչնալու և կառուցանելու հերոսութեան:

Յիւզ չէ թիւը անոնց որոնք հայ ժողովուրդի այս ինքնավարութիւնը պատճառը կը նկատեն հայ մտաւորական դասակարգի զաւաթարական տարբերութիւնները, զոնք, կիրքերն ու սխալները: Մեծագոյն պատճառը մեր ժողովուրդի դժբախտութեան կը կայանայ այն լքումին մէջ՝ զոր կը փորձէ մեր մտաւորականութիւնը տարիներէ ի վեր, արհամարհելով հոգեկան այն արժէքները որոնք հայ ժողովուրդը կ'ընեն հայ ժողովուրդը և տարբեր ուրիշներէն: Այն նմանութիւնը որ իւրաքանչիւր հայուն ներքին վարդանն է, նարեկացին է, Անդրանիկն է, անոր ներքին հերոսութիւնն է, լեզուն է, երաժշտութիւնն է: Եթէ մենք բաժնուած ենք յարանուանական, կուսակցական եւ նոյն իսկ հայրենակցական հակադիր ճակատներու, առոր պատճառը այն է, որ հայ անձը վստահութիւն չունի ինքն իր վրայ, ու կը յանձնէ ինքզինքը ուրիշներու: Մեր փրկութիւնը կը կայանայ այն զգացումին մէջ, երբ անձնիւր անհատ ժամանակը եկած նկատէ հաւաքելու իր ուսիւրը ու բերէ իր մասնակցութիւնը հայ ժողովուրդի ամբողջականութեան: Երբ բոլոր հայերը զգան այսպէս իրենց ճակատագրի ընդհանրութիւնը, այն ատեն իւրաքանչիւր հայ պիտի ըլլայ հաշտ ինչպէս ինքզինքին՝ նոյնպէս նաև իր ամբողջութեանը հետ. և անկէ վերջ միայն ան կրնայ կատարել իր պարտականութիւնը իր ազգին և մարդկութեան նկատմամբ:

Հայ ժողովուրդի ներկայ գիտակցութիւնը դժբախտ գիտակցութիւն մըն է, որովհետեւ տարիներէ ի վեր ան կը դիտէ իր կեանքը՝ այդ կեանքէն դուրս հայնկէ մը կարծես: Անշուշտ այս գիտակցութիւնը կը բախի նաև իր սեպհական անկարողութեան և արտաքին արգելքներու և սպառնալիքներուն, բայց չաճիր անոնց դէմ: Մեր խօսքը չի վերաբերիր անոնց՝ որոնք մաս չունին հայ ժողովուրդէն, այսինքն կորսնցուցած են իրենց հաւատքը, ու բաժնուած՝ հայութիւն կոչուող ամբողջէն. այլ անոնց՝ որոնք այժմէականութեան վերածել կը ջանան մեր յոյսը, մեր իրաւունքները և մեր արժէքները, մեր սէրը և մեր հաւատքը, և կ'ուզեն շարունակել մեր պատմութիւնը իր ստեղծագործ ու փառաւոր էջերուն վրայ, մեր մարտիրոսագրութիւնը որ զմեզ կա-

տարելութեան տանող ճամբան եղած է իր կամքով, իր զօրութեամբ և խորհրդով, մեր դրականութիւնը որ մեր հաւատքին մաքուր օսկին ու արծաթին է եղած իբր արգադիր նուէր մեր իտէալի առարկային, մեր երազին:

Այս ընդհանրացումներէն վերջ թերեւ ընթերցողը ինքզինքը դանկտանալով մեր յօդուածի վերնագրին, ըլլան մարգեր որոնք այդ վերնագրիւր ուզեն հասկնալ իր արտաքին թեւագրանքին մէջ. — միասիւք և քնարերգակ մեծ բանաստեղծի մը պակասը: Մեր վերլուծումները յստակ կերպով կը դժեն մեր մտածումին եզրերը: Մեծ բանաստեղծ մը, մեծ գէմք մը, մեծ գործիչ մը քիչ անգամ երկինքէն է' իյնան սրտաբան կամ միակտուր: Ան միշտ համարութիւն մըն է: Ամէն անգամ որ վերջ ժխտապէս դիտուած իրողութեանց փոխարէն դրական մղումներ, բխումներ ներշնչանակ կ'երթով կը միանան ցեղային զանդուածի մը ընդհանուր բնագոյններուն, այսինքն անոր ուղեղէն յօրինուածութեան, բաղդ կայ որ թերեւ զան այդ համարութիւնը իրենց վրայ խառնող յատկանշական անձնաւորութիւններ: Հայրապետ, քերթող, սուրբ, զօրավար, իմաստասէր, կարճ՝ տիպարը որ փարոսի նման կը կենայ ընդմէջ շրջաններու, լուսաւորելով՝ անցեալին չափ՝ ապանին: Ու այս տարօրէն ճիշտ է, օրինակի մը համար, Գրիգոր Նարեկացիի վրայ:

Ոգիի միութենէն կը ծնին զէնքի, բազուկի և զրէի բոլոր մեծութիւնները: Յաւանուանական, կուսակցական է ժողովուրդը՝ երբ այդ ոգիով լեցուած չէ: Առանց այդ տիրական զգացումին, գոյութիւն չունի արեան և ճակատագրի միութիւն, կրօնի և լեզուի նոյնութիւն, առանց անոր կան ետակերտն անհատներ և ազանդաբիտ զանդուածներ: Պակասաւոր է և անով անարժէք գրականութիւնը երբ ինքնայայտութիւն չէ ամբողջ ժողովուրդի մը, երբ անոր մեծ թեւաբխումներուն և ճառագայթումներուն լոյսն ու ձայնը չունի:

Ե. Ժ. և Ժ. Գարեբը որոնք մեր մտքի ու հոգիի զագաթումները եղան, զրական ճարտարապետական և նկարչական իրենց երեսներով՝ շրջաններ էին, ուր քրիստոնէական տիրող ոգեկանութեան հետ՝ հաշտ

ընթացած են ցեղային ընդունակութիւնները և ժամանակի տուրքերը: Վերոյիշեալ շրջաններուն մէջ, քաղաքական, կրօնական եւ ընկերային կեանքը անջատուած երեւոյթներ են, եւ չնորհիւ այդ միացեալ խորհուրդին է որ կը ծնին մարդարէներ, քերթողներ եւ մոգերը ժողովուրդներու: Վասնզի գիր, ազգային ինքնութիւնութիւն, տաղանդ, հող, ժամանակ և ասոնց նման բաներ ամէն ատեն գոյ են, սակայն եթէ չըլլայ այդ բոլորը նպատակի մը և միութեան մը տանող ոգին, անոնք կը մնան արժէք-կերպեր: Ժողովուրդները կ'ըստեղծեն, այսինքն կ'ապրին այդ բոլորէն վեր բանով մը, որմէ կախուած են այդ բոլորին գոյութիւնն ու յաւերժացումը: Ասանց զանոնք սնուցանող և ապրեցնող ոգին, որով կը լեցուին բոլոր ձեւերը, դէմքերն ու դէպքերը, ոչինչ կարելի է իրագործել ժողովուրդներու կեանքին մէջ: Եւ պատմութեան մեծ արժէքներու երեւումը, վերանորոգութեանց յանկարծական յայտնարեւումը արդիւնք են այն ներքին միութեան, այն տիրական չունչին որ քառուր կը կերպարանաւորէ, և անջատուած մասերը կեանքի կը կանչէ: Որքան ատեն որ մեզի պակսի այս միացնող հոգին և նմանութիւնը, մենք կը մնանք զուրկ Նարեկացիներէ. վասնզի անհատները անձնաւորեալ արտայայտութիւններ են զիրենք ծնող ցեղին և ժամանակի ոգիին սեռն և սերտ միացման:

Ինչպէս ըսինք, մեծութիւնները կը կատարեն ընդերկրեայ խուլ ձգտումներու պատրաստութեանց: Ըսել թէ ոսկեգարեան մեր գեղեցիկ լեզուն իր հրաշալի ճարտարապետութեամբ գործն ըլլայ ափ մը մարդոց կազմակերպած և հետապնդած նպատակներուն, պիտի նշանակէր շատ բան զեղչել արուեստներու հիմնապայմանը կազմող նախատարրերէն: Ե. դարը ինչպէս Ժ. Ժ. Բ. և Ժ. Ժ. դարերը մեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ, մեզի կ'ընծայէ այս մտածումին գեղեցիկ մարմնաւորութիւնները իրարմէ տարբեր երեսներով, բայց խորքի և անցեալի նոյնութեամբ: Յեղին հոգին է միշտ անմահ ընդունարանը, տնկարանը և արգանդը ուր պիտի աւազանուին և սողմնաւորուին շրջապատի, արեան և երազի բերազան ազդեցութիւնները, հազնելու համար կերպարանքը ուր մեզի կը տրուի ճանչ-

նալ ժողովուրդ մը: Կը հաւատանք որ Նարեկացիէն հինգհարիւր տարիներ առաջ՝ այս ժողովուրդի պատմական դարերուն, հայոց լեզուի արի և չքեղ պատկերը, կայտառ և չքեղ արտաքնացումն է անոր հոգեկան յախուռն որքան ամրակազմ ոճին, իթէ կը ներուր մարմինին, որ հինգհարիւր տարի վերջ, հակառակ իր կրած վէրքերուն դարձեալ պիտի կերպադրէ ինքզինքը, այս անգամ չեչտուած, գերադրուած և զանազանուած ուժգնութեամբ մը՝ ճարճատուն բայց պիտի՝ բարբարոս ճարտարապետութեան մը մէջ, որով գրուած են Նարեկացիին աղօթքները: Կը հաւատանք թէ խաղաղ ու լայնածաւալ արձակը որ Շնորհալիին և Լամբրոնացիին աղօթքներուն և երգերուն մէջը պազպաշուն գեղեցիկութեան հանգէս մը կը դառնայ, դարձեալ այս ժողովուրդին հոգեկան և իմացական կերպարանքները կը նուաճէ: Եւ այս նոյնպէս մեր օրերուն, ուր արեւմտահայ աշխարհարարը կը ներկայանայ մեզի փափկութեան, նըրբութեան, սլացքի, խանդի և արեան ուրիշ հանգէսով:

Եթէ այսօր մեզի պարտադրուած մեր այս տխրութիւններուն և օտարութիւններուն մէջ, այդ ամենուն պակասն է որ ուշադրաւ կը դառնայ, առանց յուսահատելու սակայն մեր ցեղին անմահ ուժերէն, զայն պէտք է որոնենք այն աններդաշնակութեան մէջ, որ կայ մեր երազին, մեր արեան, և մեր մտքի ու հոգիի ուժերուն և ձգտումներուն միջև:

Այսօր չունինք Նարեկացիներ, բայց ատիկա պատճառ մը չէ որ չսպասենք այդ կարգի մարդոց, որոնք մեզի բերին վկայութիւնները մեր իրագործմանց, մեր անմահ ապրումներուն, որոնց խորագոյն երակները կուգան մեր երկրէն, մեր կրօնէն, մեր երգէն և մեր միաբէն:

Ե. Վ. Տ.

